

ЈА ПОТВРЂУЈА
БИБЛИЈАТА

м-р сц. Драго Обрадовиќ

Наслов на оригиналот:
ARHEOLOGIJA POTVRĐUJE BIBLIJU
mr. sc. Drago Obradović

Превел:
Проф. Никола Тасевски

Дизајн на корицата и внатрешните страни:
Лазар Томовски

Издава:
АИК „Знаци на времето“ - Скопје
ул. Влае бр. 42

За издавачот:
Михајло Гурев

Печати:
„Напредок“ - Тетово

Археоло логијата

Ј А П О Т В Р Д У В А

БИБЛИЈАТА

Увод

ЦЕЛТА НА ОВАА КНИГА не е да изнесе некаква вчудовидувачка или фрапантна приказна за возбудливата и богата историја на библиската археологија, ниту пак таа е запис од патувањата низ библиските земји. Таа е дури и нешто повеќе од збирка на впечатоци стекнати при посетите и личното учество во археолошките ископини при истражувањето на одделни археолошки локалитети каде што настанувала библиската историја; таа е повеќе од студија на пронајдените археолошки предмети сместени во големите светски музеи што ги посетил авторот.

Одделни наслови од книгата прво се појавија во разни списанија: *Scientia Podravina*, Библиски погледи, Археолошки зборник, Знаци времена, Одјек и др.

Преработени и дополнети, овие прилози се собрани во вид на книга. Тоа е сторено по желба и барање на многу пријатели, студенти, радио и ТВ водители и нивните слушатели и гледачи, новинари и посетители на стотици предавања што ги одржа авторот во разни градови и сали во над дваесет земји на светот под наслов *Чудесни археолошки откритија во библскиите земји*.

Читателот ќе сфати дека на ограничен простор од стотина страници не може да се претстави повеќе од еден мал дел од богатата археолошка граѓа - граѓа која ќе ни помогне да ја разбереме Библијата, зашто на посебен начин таа поддржува и потврдува многу нејзини страници.

Искрено се надевам дека ова малечко дело уште како ќе биде корисно при прикажувањето на начинот како спомениците од одамнешното минато ја потврдуваат Библијата, осветлувајќи одделни историски личности и настани од неа.

Авторот

Период на откритија и критика

ВО СРЕДНИОТ ВЕК луѓето живееле во цивилизации кои со векови не виделе никаква промена ниту напредок. Новиот период настанал во 15 век кога почнале да се раѓаат изуми и откритија - кога се откриени нови содржини и духовни вредности. Пророѓањето на побрз начин на патување и изумот на печатарството предизвикале големи промени во животот на луѓето. Многу бргу на големи пространства и со многу помалечки напори почнале да се шират вести, сознанија, напредни мисли и продуктивни резултати.

Откритијата на новите континенти и предели на исток и запад, како нови подрачја за освојување, го

ГЛИНЕНА ПРИЗМА

на асирскиот цар
Сенахирим кој барал од
јудејскиот цар Езекиел
Ерусалим да се предаде.
Клинестите записи на
оваа призма ја
потврдуваат вистинитоста
на библискиот
извештај од Втора книга
летописи 32,9-22

прошириле видокругот на мнозина кои биле незадоволни со ограничениот светоглед во кој Европа живеела со векови. Новиот менталитет предизвикал бунт против дегенерираната Црква на средниот век и отпор кон нејзиното владеење над човековиот ум.

Хуманизмот на интелектуалното подрачје, ренесансата и уметноста, како и реформацијата во религиозниот свет - претставувале големи достигнуања кои најавиле нов период и нов начин на живеење.

Со отфрлањето на мрачните окови на средновековието, на страшниот духовен терор и на политичкиот деспотизам, се појавил напредок на многу подрачја.

Претходните две столетија беа период на големи материјални, културни и верски постигања. Откритијата се редеа со голема брзина: истражени се нови подрачја на копното и морето, освоени се највисоките планински врвови, откриени се бројни непознати закони на природата - и сето тоа е ставено во служба на човечките потреби.

Ваквиот напредок предизвика голема промена во сите области од животот. Човекот, кој со векови патувал на коњи или се возел на запрежни коли, денес патува на копно, низ воздухот, на морето и водата со средства побрзи од секоја птица, животно или риба. Неверојатно е унапреден начинот на комуницирање. Со помош на науката може да се продолжи животот. Но, за жал, се развиле и се умножиле и средствата за масовно уништување.

Сеопштиот напредок и многукратно зголемување на знаењето човекот го направиле љубопитен не само на подрачјето на уметноста, науката и техниката, туку и на подрачјето на религијата. Човекот дошол до зак-

лучок дека она што го прифаќале неговите предци како вистина, според новите мерила не се покажува секогаш како вистина. Промените на вредноста на многу материјални видови од животот имале големо влијание и врз духовните и интелектуалните сфери, особено во религијата, филозофијата и историјата.

Христијаните со векови имале голема доверба во извештаите на Библијата. Заправо, тие не разбрале сè што пишува на нејзините страници, но не го доведувале во прашање нејзиниот авторитет; сите нејзини извештаи ги прифаќале како вистинити. Нашите дедовци својата претстава за почетоците на историјата на светот ги темелеле на она што е изнесено во историските книги на Библијата, а сфаќањето за стариот свет врз списите на класиците. Така на полиците на школуваните луѓе се наоѓале делата на Јосиф Флавие, Херодот, Ксенофон и други.

Преиспитувањето на научните критериуми во земјописот и астрономијата наметнало сомневање и во веродостојноста на извештајот за древната историја и вера што ја прифатиле нашите предци. Увидувајќи дека треба да се исправат многу гледишта, новиот љубопитен ум сосем природно почнал да поставува прашања и за точноста на античката историја.

Така делата на античките писатели се изложени на засилена проверка и критичко истражување и заклучено е дека голем дел од нив не може да ја издржи проверката и дека тоа треба да се стави на страна како несигурно. Набргу истите љубопитни умови заклучиле дека и библиските списи треба да се стават на слично рамниште и да се подложат на истите мерила како и небиблиската литература.

РАБИН ДУВА ВО ШОФАР (рог)
најавувајќи го почетокот на еврејската
новогодишна прослава. Со дувањето во шофар
секој петок навечер при зајдисонце се означува
почетокот на денот за одмор, саботата.

Овој нов правец на критичко испитување на историските извештаи на Библијата се родил во втората половина на 18 век, а делумно е присутен и денес.

Во научните кругови е наречен *литерарна критика* или *висока критика на Библијата*. Најпрво е применета на првата книга на Библијата, на книгата „Битие“ (Создавањето), во која се опишани првите периоди од светската историја.

Подоцна тоа се пренело и на другите историски книги на Библијата, потоа и на пророчкиот дел, и на крајот од 19 век, кога *високата критика* доживеала најсилен подем, модерните теолози и историчари прифаќале само мал дел од Библијата како извор на граѓа за реконструирање на старата историја. Некои отишле толку далеку што Библијата или Светото писмо го нарекувале збирка на легенди, митови и фолклор.

Критичарите на Библијата во неа нашле многу имиња и описи на многу настани кои не можеле да ги докажат со научните методи, па затоа избрзано заклучиле дека сите тие имиња и настани се измислени. И токму во тоа време е родена нова наука - *библиската археологија*. Набргу се развила до таков степен што ги загрозила и ги поништила погубните влијанија на *високата критика*. Таа изнела на виделина нови докази за вистинитоста на библиските извештаи. Само оние кои не ги познаваат тие докази сè уште можат да се сомневаат во вистинитоста на Библијата.

Се раѓа библиската археологија

КАКО И НАЗИВИТЕ НА ПОВЕЌЕТО науки, изразот *археологија* потекнува од јазикот на големите мислители, старите Грци. Археологијата е *наука за старините*, заправо студија на старините за да се реконструира минатото.

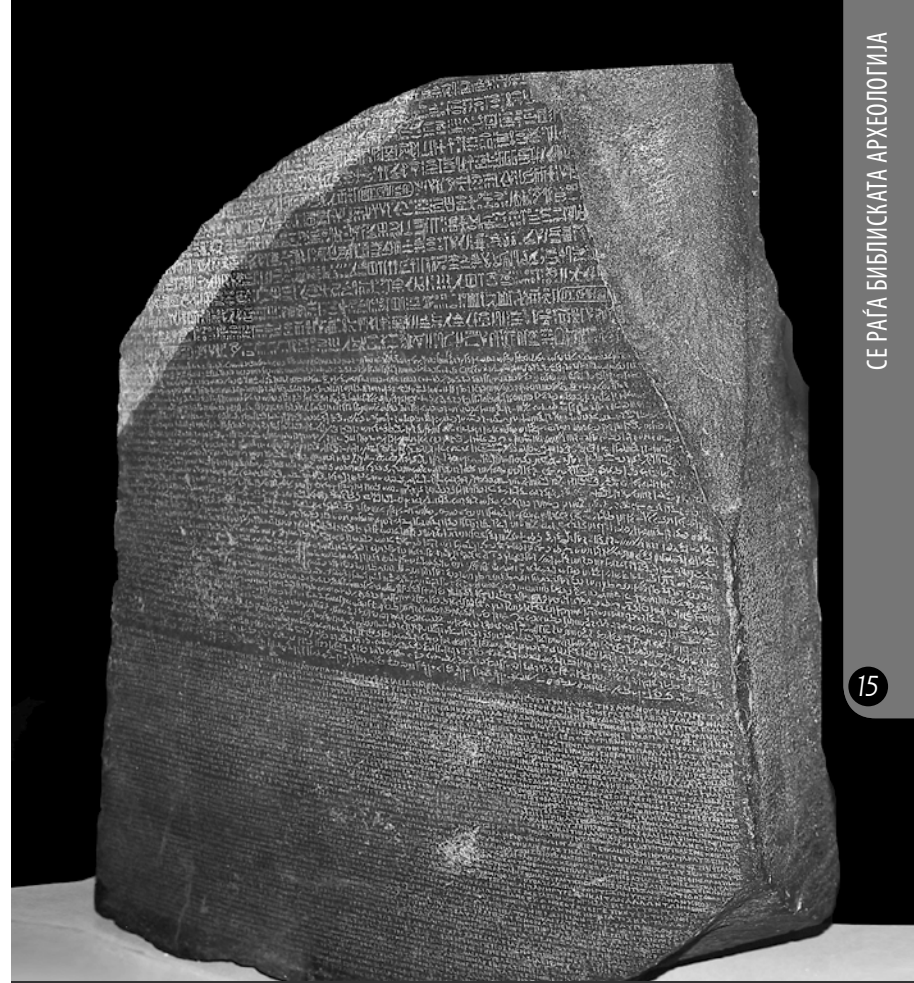
Таа се дели на предисториска археологија, класична археологија (грчкиот и римскиот период), преленистичка или егејска археологија, египетска археологија, ориентална археологија (или археологија на Блискиот Исток), библиска археологија (поврзана со археологијата на Блискиот Исток), византиска археологија, исламска археологија, средновековна археологија и археологија на американските континенти.

Општо кажано, археологијата на Блискиот Исток е родена пред двесте години, со почетоците на истражувањата во земјите каде што некогаш цутеле најраните светски цивилизации - во долините на реките Нил, Тигар и Еуфрат.

Во мај 1798 година, покрај илјадници војници, во својот поход против Египет Наполеон повел и 175 научници и уметници: астрономи, геометри, географи, хемичари, минеролози, цртачи, сликари, картографи, техничари, ориенталисти, дури и поети - снабдувајќи ги со голема библиотека и со потребни научни помагала. „Четири илјади години ве гледаат вас!“ им рекол Наполеон. Нивна задача била да соберат и да запишат сè што ќе најдат во Египет: старини, предмети, споменици и натписи. Тоа било почеток на египетската археологија.

Во јули 1799 година еден мал инженерски одред на француската војска, под водство на генерал Бучард (Bouchard) градел тврдина кај градот Рашид или Розета, како што го викаат Европејците, во западниот дел на делтата на реката Нил. Копачот на еден војник удрил во голема црна базалтна плоча со врежан натпис во три дела. Сите присутни веднаш сфатиле дека оваа поголема плоча мора да има некаква вредност, па ја исчистиле и им ја пратиле на претпоставените во Александрија. Оттаму е пратена во Каиро и предадена на институтот во кој се наоѓал тимот на Наполеоновите научници.

Уште првиот поглед на оваа базалтна плоча предизвикал голема возбуда меѓу египтолозите. Веднаш се видело дека натписот е врежан во три дела и дека секој дел е напишан со поинакво писмо. Натписот бил двојазичен. Првите два дела се напишани со

КАМЕНОТ ОД РОЗЕТА, пронајден во 1799 година крај местото Розета во делтата на Нил. Базалтната плоча на овој споменик е висока над еден метар, широка околу 70 и дебела околу 25 сантиметри. Текстот послужил како клуч за дешифрирање на египетските хиероглифи, со што е отворен патот за проучување на древните блискоисточни текстови и овозможено е раѓање на библиската археологија. Каменот од Розета се чува во Британскиот музеј во Лондон.

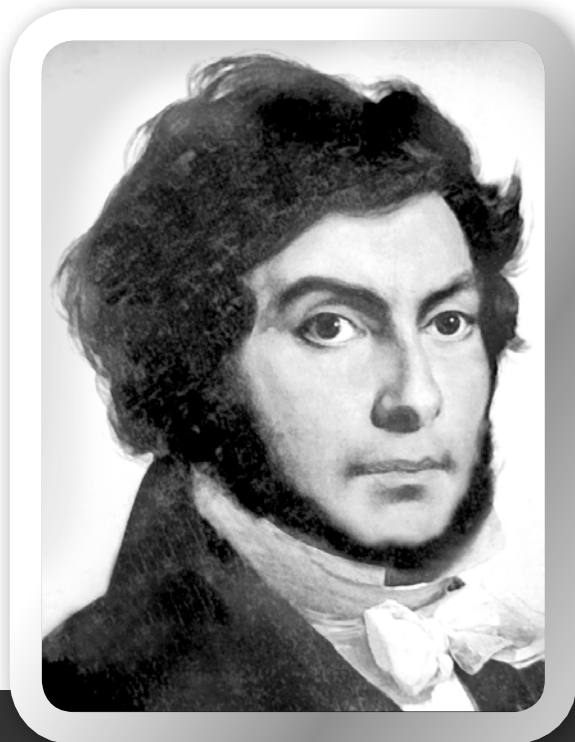
египетски хиероглифи, од кои долниот е напишан со поедноставно демотско, народно писмо, кое влегло во употреба неколку века пред нашата ера. Третиот дел од плочата е напишан на грчки. Хиероглифскиот текст има 14 реда, демотскиот 32, а грчкиот 54 реда.

Еден од генералите, по струка хеленист, лесно го прочитал грчкиот текст и се уверил дека содржи свечен проглас на египетските свештеници од Мемфис, објавен пролетта 196 година пред нашата ера, на денот на крунисувањето на фараонот Птоломеј V Епифан, кралот на цел Египет.

Изворниот текст е на грчки јазик, додека хиероглифските и демотските текстови се превод. Двојазичноста на записот на каменот од Розета помогнала да се најде основа за читање на хиероглифите.

Отпечатоци од каменот од Розета се пратени во Париз и во други европски градови. Според мировната спогодба склучена во септември 1801 година во Александрија, Французите морале на Англичаните да им ги предадат сите поважни египетски старини, заедно со каменот од Розета, кој така станал експонат изложен во Британскиот музеј во Лондон. Каменот од Розета има големо значење: научниците најпосле имале наспореден грчки и египетски текст. Со споредба на одделни зборови и фонетски знаци на едниот и другиот текст овозможено е да се дешифрираат загадочните хиероглифи. Еден археолог со право рекол дека таа црна базалтна плоча е „драгоцена од фараонските дијаманти“.

Надгледувајќи едно училиште во Гренобл во 1801 година, инспекторот Жан Баптист Фурие (Jean Baptiste Fourier) забележал помалечко момче со плашлив изглед кое течно зборувало латински и

ЖАН ФРАНСОА ШАМПОЛИОН, по дваесет години напорен труд, ги дешифрирал хиероглифите на каменот од Розета, со што им овозможил на научниците да ги читаат и да ги разберат египетските хиероглифски споменици.

грчки и кое штотуку се приготвувало да го совлада и еврејскиот јазик. Се викало Жан Франсоа Шамполион (Jean François Champollion). Натпросечната интелигенција на момчето го привлечла вниманието на инспекторот, па така тој дури го повикал во

својот дом. Му ја покажал својата богата збирка од старини, а вниманието на момчето посебно го привлече папирусите со хиероглифите.

Во својата тринаесетта година Шамполион, покрај веќе споменатите јазици, ги владеел и арапскиот, сирискиот, халдејскиот, старокинескиот, санскритот и коптскиот јазик. Откако завршил средно училиште, имал намера да се запише на некој од париските факултети, а за приемен испит требало да приложи напишан труд. Професорите очекувале обичен ученички труд, а ги изненадила научната расправа *Egiptienne* за време на владеењето на фараоните полна со историски податоци и факти од латинската, грчката и еврејската литература. Професорите биле толку одушевени што посакале да го стават во редовите на наставничкиот совет.

Шамполион во Париз се посветил на учење на источните јазици со желба да го запознае менталитетот и психата на народите од Исток и на тој начин да се доближи до начинот на мислење на старите Египќани. Верувал дека по тој напорен пат ќе дојде до клучот за дешифрирање на хиероглифите. Во голема мера во тоа му помогнало доброто познавање на коптската граматика и речник, како и фактот што тој јазик спаѓа во големата група на семитски јазици.

По 23-годишен предан труд, Шамполион ги објавил резултатите од своето истражување: превод на хиероглифскиот текст од каменот од Розета и граматика и речник на египетските хиероглифи. Набргу египтологијата е воведена на сите поголеми универзитети во Европа.

Големото значење на каменот од Розета не се состои во неговата содржина, туку во можноста на

дешифрирање на хиероглифите, што дало клуч за големите богатства на египетската мисла и култура. Благодарение на генијалното откритие на Шамполион, денес специјалистите можат да прочитаат секој хиероглифски запис.

Шамполион утврдил дека египетското писмо е сложен систем: сликовно, симболично и фонетско - во истиот текст, во истата фраза, во истиот збор. Тајната на хиероглифите била откриена. Научниците побрзале во Египет да ги препишуваат натписите и да ги проучуваат старините.

Друг клучен потфат на археолошката наука се случил во 1835 година, кога англискиот калуѓер во источноиндиските одреди, сер Хенри Гресвајк Ролинсон (sir Henry Greswike Rawlinson), го дешифрирал тријазичниот натпис на персискиот цар Дариј I (522-486 пр. н. е.), добро познат на читателите на Библијата. Натписот е врежан на 150 метри висока карпа во местото Бехистун, околу 40 километри источно од Керманшах, на патот на трговските карвани од Екбатан (денешен Хамадан) за Вавилон. Денес Керманшах со Багдад го поврзува модерен пат.

Во низината пред Бехистунската карпа Дариј I во голема битка ги победил своите непријатели. За да ја овековечи славата на своите победи и потомците да не ја забораваат, а подоцнежните цареви да не ја избришат, наредил извештајот за неговите воени успеси да се врежат на карпа на такво место за да биде видлив, а недостапноста да го штити од уништување. Релјефот е ставен во рамка со клинест запис од 1306 редови врежани на староперсиски, еламски и акадски (асирско-вавилонски) јазик и сочуван е сè до денес.

Ролинсон под многу тешки околности го препишал староперсискиот и акадскиот натпис. Овој тријазичен натпис станал „розетски камен“ на асириологијата. По 22 години напорен труд, Ролинсон им го предал на научниците на светот клучот за разбирање на асирските документи пишувани со клинестото писмо. Така ни се отворила вратата на прастарите цивилизации на Сумерците, Вавилон и Асирија, поместувајќи ги нашите сознанија за историјата на човештвото за неколку илјади години.

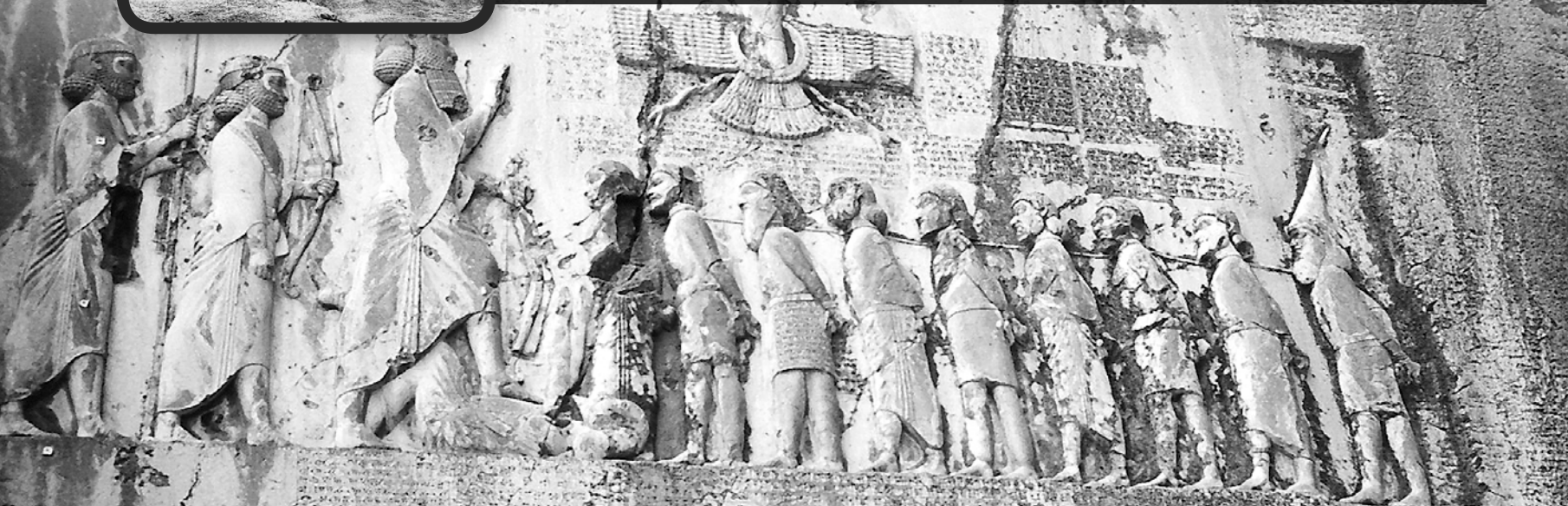
20

Многубројните археолошки пронајдоци ни овозможуваат подобро да го запознаеме времето и околностите под кои живееле Израел и околните народи, а некои од тие откритија директно потврдуваат одделни настани опишани во Библијата.

При моите посети на Британскиот музеј во Лондон, Лувр во Париз, Музејот Пергамон во Берлин, Ориенталниот музеј во Чикаго, Музејот Смитсонијан во Вашингтон, Националниот музеј во Дамаск, Археолошкиот музеј во Аман, Израелскиот Рокфелеров музеј во Ерусалим, Археолошкиот музеј во Тел Авив,

БЕХИСТУНСКИОТ НАТПИС, високо на карпа, 150 метри од тлото, ги бележи воените успеси на царот Дариј I. Овој тријазичен натпис, испишан со клинесто писмо, го протолкувал Англичанецот Ролинсон, со што овозможил да се чита клинестото писмо.

21

Археолошкиот музеј на Универзитетот во Хаифа, Египетскиот музеј во Каиро, како и при посетите на храмовите и пирамидите во Египет и археолошките локалитети во Сирија, Јордан, Израел, Египет и Грција - им се восхитував на многубројните археолошки наоѓалишта кои ги потврдуваат извештаите на Библијата.

„Камењата ќе викаат“

ПРАШЛИВИТЕ ИСКОПИНИ РАСКАЖУВААТ интересни и мошне возбудливи стории. Старите цивилизации, веќе мртви илјадници години, силно му ја упатуваат на човекот на 21 век својата бесмртна порака. Археолозите веќе два века истражуваат по Блискиот Исток, во таа колекција на цивилизацијата. Можеби Исус мислел на овие стрпливи ископувања кога рекол: „Ви велам, ако овие замолчат, камењата ќе викаат“ (Лука 19,40).

Денес безброј уверливи гласови од далечното минато му сведочат на современиот човек за сјајот и големината на заборавените цивилизации. Меѓу нив е и *Каменои на Мернејџа*, пишуван со египетски хиероглифи, најран и засега единствен хиероглиф-

ски документ во кој се споменува името Израел. Тука е и *Црниот обелиск* на асирскиот цар Салманасар III, интересен споменик на кој се наоѓа единствениот до денес познат сликовит приказ на некој израелски владетел. *Моавскиот камен* содржи натпис на моавскиот цар Миса, пишуван со старо еврејско писмо, и го потврдува извештајот на Библијата од Втора книга за царевите 3. и 4. глава. Значаен е и пронајдокот на папирусите од островот Елефантина во Египет кои ги потврдуваат книгите на Ездра и Немија.

Патувањата во минатото можат да бидат мошне интересни и да ни откријат нови видици. Гората Евал се наоѓа во непосредна близина на денешниот град Наблус. Во летото 1985 година имав предност како член на меѓународна археолошка експедиција да извршувам ископување на таа планина. Експедицијата се состоеше од 35 членови - професори и студенти од разни земји на светот. Управител на истражувањето беше професорот по археологија на Универзитетот во Хаифа, д-р Адам Зертал, млад и мошне талентиран археолог. Работевме мошне предано и внимателно. Станувавме во четири часот наутро и додека беше уште свежо го пребарувавме местото на кое кратко време се задржал стариот Израел во времето кога влегувал во Хананската земја. Сонцето се јавуваше од другата страна на реката Јордан. Ископувајќи во мојот точно определен квадрат, размислував за времето од пред 3400 години, кога на тоа место на планината Евал Израелците и Исус Навин граделе олтар.

Евал е голема планина чијшто масив зазема простор од околу 18 квадратни километри. Се наоѓа во јужниот дел на земјата што некогаш му припаѓала на

племето на Манасија. Тоа е највисока планина во северна Самарија, со надморска височина од 940 метри. Јужно од Евал се наоѓа планината Гаризим. Меѓу тие две планини се наоѓа мошне длабока и природно акустичната Сихемска долина.

Мојсеј им дал упатство на Израелците: кога ќе влезат во ветената земја да соберат на планината Евал големи камења, да ги напишат на нив зборовите на Законот и од нив да направат олтар. Упатствата исто така барале шест племиња да се постават на падината на планината Евал, покрај изградениот олтар, и Левитите да ги изговорат проклетствата што ќе ги снајдат сите кои не се придржуваат кон Законот. Другите шест племиња требало да се постават на планината Гаризим, и потоа да се изговорат благословите (Петта книга Мојсеева 27,1-26; 28,1.13).

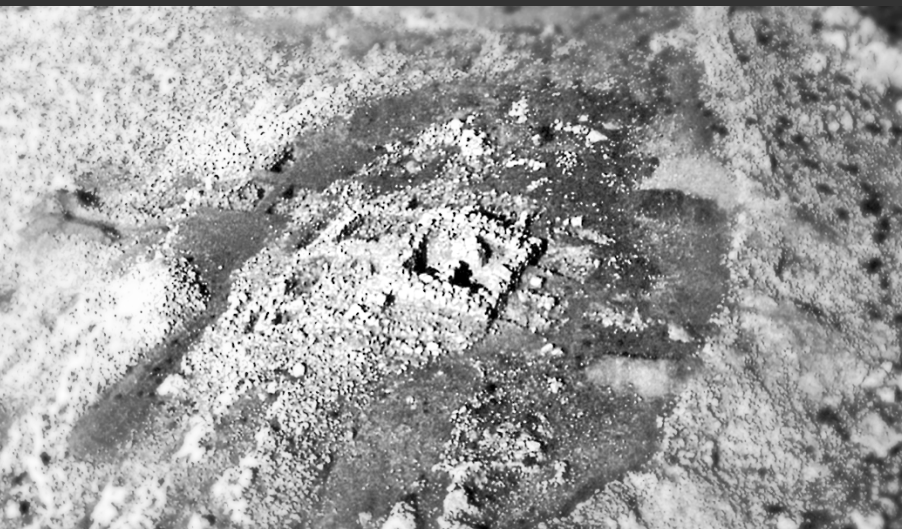
По влегувањето во Ханан, Израелците ја исполниле оваа наредба. „Тогаш Исус (Навин) му подигна жртвеник на Господа, на Израеловиот Бог, на гората Евал, како што им заповеда Мојсеј, Господовиот слуга, на сите Израелови синови, и како што е напишано во Мојсеевата книга на Законот: жртвеник од груби камења, неделкани со железо. На него му беше принесена на Господа жртва паленица и помирителни приноси. Таму на камењето Исус го препиша Мојсеевиот закон што го беше напишал за Израеловите синови. И сиот Израел и неговите старешини, народните главатари и судии, придојдениците и домашни, застапаа од двете страни на ковчегот, спроти свештениците и Левитите, кои го носеа ковчегот на Господовиот завет - половината кон гората Гаризим, а половината кон гората Евал - за да биде благословен Израеловиот народ, според Законот што

го заповеда Мојсеј, Господовиот слуга. Тогаш Исус го прочита секој збор на Законот, благословот и проклетството, сè како што е напишано во книгата на Законот. Исус не испушти ниту една Мојсеева наредба, туку сите ги прочита пред соборот на сите Израелци, пред жените, децата и придојдениците кои одеа со нив“ (Исус Навин 8,30-35).

Олтарот на Исус Навин на планината Евал е единствен олтар изграден според посебни упатства што ги дал Мојсеј. Археолошките ископини на Евал, поч-

ОЛТАР НА ПЛАНИНАТА ЕВАЛ, во централниот дел на Израел - реконструкција. Оваа градба, долга 10, широка 8, а висока 3 метра, се наоѓа при врвот на планината. Авторот на оваа книга учествуваше при неговото ископување. Го изградил Исус Навин, како што е забележано во Библијата, во Книгата на Исус Навин 8,30.

26

нати во септември 1982 година, дадоа исклучителни резултати. На североисточната страна, на другата падина на планината, е пронајдена мошне убаво сочувана градба со четириаголен облик, изградена од големи неизделкани камења. Впечатлива е големината на овој објект: должина 10, широчина 8, дебелина на сидовите 1,5 метар, а висината над 3 метри.

Во внатрешниот дел од градбата пронајдено е големо количество на пепел и коски. Коските се пратени на научно испитување во Ерусалим и утврдено е дека тоа се коски на машки телиња, овци и кози. Животните се спалувани на отворен олтар на оган. Ако ги знаеме упатствата запишани во Петтата книга Мојсеева, мошне лесно доаѓаме до заклучок дека станува збор токму за олтарот што го подигнал Исус Навин според Мојсеевите упатства.

Од сè што е пронајдено до сега на Евал, заедно со овој мошне добро сочуван олтар, се забележува дека ова место е прекрасен споменик на времето и просторот во кој Израел станал Божји избран народ.

За секој библиски археолог споредбата на библискиот текст и археолошките пронајдоци е голема инспирација. Сите научни докази мошне убаво се вклопуваат во библискиот извештај. Така е и со олтарот на планината Евал. Времето, природата на местото и земјописната положба се три пресудни фактори кои поврзуваат сè. Уважувајќи ги сите непосредни научни докази, со сигурност ќе можеме да кажеме дека мора да постои врска меѓу сигурната, важна и автентична библиска традиција која планината Евал ја означува како централно место за средби на израелските племиња и пронајдениот олтар. На Евал се наоѓаат не само целосен прототип на

27

израелскиот олтар, туку и повеќе од тоа: библиско место на кое Исус Навин подигнал олтар.

Немите споменици од далечното минато навистина стануваат мошне гласни! Многубројни специјалисти му пренесуваат на денешниот свет извештаи од древното минато на многу јазици: на староегипетскиот (хиероглифски), вавилонскиот, сумерскиот,

АРХЕОЛОЗИТЕ ВО АКЦИЈА -

ископувањата на планината Евал почнаа во 1982 година под водство на познатиот израелски археолог Адам Зертал, професор на Универзитетот во Хаифа. Секој археолог копа во точно определен квадрат, правејќи белешки за пронајдените предмети. (Заб. на прев.: На сликата, веднаш во првиот ред, е авторот на книгава.)

хетитскиот и еврејскиот. Во големите музеи на светот се сместени цели царски библиотеки, преписки на уважени луѓе, значајни натписи и мноштво глинени плочки пишувани со клинесто писмо. Овие материјали ни овозможуваат проучување и проверка на фактите што ја потврдуваат вистинитоста и точноста на библискиот извештај.

Исус на своите следбеници им препорачал да ја проучуваат Библијата, зашто сметал дека таа е сигурна божествена објава која грешните луѓе ги води кон вечен живот: „Вие ги проучувате Писмата, зашто мислите дека имате вечен живот во нив; и тие сведочат за мене“ (Јован 5,39).

Законикот на Хамураби

ХАМУРАБИ бил шести од единаесетте цареви на старовавилонската, аморејска династија. Владеел 43 години, од 1728-1686 година пред нашата ера. Бил сјаен владетел, брилијантен државник, успешен војсководител и мудар законодавец.

За тоа сведочат богатите археолошки наоди од втората четвртина на втората илјадагодишнина пред нашата ера. Тоа се 150 плочки со потпис на Хамураби, прочуениот *Хамурабиев законик* и мноштво плочки пронајдени во градовите од тоа време, како што се Мари и Алакакх. Некои историчари го идентификуваат со сенарскиот цар Амарфал, кој се спомнува во библиската книга Битие 14,1.9. Името Hammurabbi е со акадско потекло и значи: богот Hammu е силен.

Од сите до сега пронајдени законици на древна Месопотамија, без сомнение, најпрочуен е Хамурабиевиот законик. Тој е најдолг до сега пронајден вавилонски спис и спаѓа во најубавите примери на старовавилонското клинесто писмо. Француските археолози за време на својот зимски истражувачки пат 1901/2 година, под водство на Жан Жак де Морган (Jean Jaques de Morgan), во древната акропола во Суза пронашле црна диоритна стела висока 2 метра и 25 сантиметри. Според библскиот извештај, Суза била престолнина на најубавата царица на Блискиот Исток - Естира (Немија 1,1; Даниел 8,2; Естира 2,80).

Стелата што ја пронашле Французите настанала кон крајот на владеењето на царот Хамураби и поставена е во храмот Есагила во Вавилон, додека другите примероци од Хамурабиевиот законик биле во други поголеми места. Диоритната стела на Хамурабиевиот законик од храмот Есагила ја однел како воен плен од Вавилон во Суза, главниот град на Елам, еламскиот владетел Šutruk Nahhunte, кој владеел од 1206 до 1170 година пред новата ера. Французите стелата ја пронашле во три дела кои потоа лесно се составени. Потоа сите ги однеле како археолошки трофеј во Париз, во музејот Лувр (Louvre).

На врвот од стелата на Хамурабиевиот законик, на предната страна, е изделкан барелјеф кој го прикажува царот Хамураби кој со подигната десна рака стои пред Шамаш, богот на сонцето; божествениот законодавец, Шамаш, седи на својот трон и му предава на Хамураби жезол и прстен, симболи на правдата и редот. Сцената најверојатно го претставува мигот кога примил налог за пишување на законикот.